

ซากอดีตที่ไม่เหลือของวังจันทน์ กำแพงเมือง บ่อมและประตู

ก่อนที่จะพาท่านผู้อ่านเที่ยวชมโบราณวัตถุสถานต่อไปก็ขอ
ทบทวนถึงตอนที่แล้วว่า ผู้เขียนได้พาไปที่ใดบ้าง ตอนที่แล้ว
ก็พาท่านผู้อ่าน ไปนมัสการพระพุทธชินราชและชมโบราณวัตถุ-
สถานในบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จากนั้นก็ออกจากวัด
พระศรีรัตนมหาธาตุมาแวะชมวัดนางพญาและวัดราชบูรณะซึ่งอยู่
ใกล้ ๆ กันทั้งสามวัด คราวนี้จะได้พาท่านผู้อ่านเที่ยวชมโบราณ-
วัตถุสถานในเมืองพิษณุโลกต่อไป

เมื่อท่านออกจากวัดราชบูรณะแล้ว ก็ข้ามสะพานนเรศวร
ไปยังฝั่งตะวันตก แล้วเลี้ยวขวาไปตามถนนที่เลียบบไปตามลำแม่น้ำ
น่าน ผ่านหน้าศาลากลางจังหวัดจนถึงโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม
เข้าไปในบริเวณโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคมนี้แหละท่านจะพบที่
เคยเป็น พระราชวังจันทน์ มาก่อน ซึ่งปัจจุบันนี้ไม่มีซากอะไรที่
เหลืออยู่เลย นอกจากศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่เพิ่งสร้าง
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ส่วนที่เป็นของเก่าจริง ๆ ไม่มีเหลืออยู่เลยจริง ๆ

เพราะทางราชการได้ใช้บริเวณพระราชวังจันทร์สร้างเป็นโรงเรียนพิชฌุโลกพิทยาคมเสีย คงเห็นว่าทั้งไว้คงไม่มีประโยชน์อะไรระมัง จึงทำเช่นนั้น ซึ่งก็น่าเสียดายมาก เพราะพระราชวังจันทร์เหลืออยู่แต่ชื่อเท่านั้น เมื่อท่านผู้อ่านได้เดินทางไปถึงแล้ว คงจะเห็นด้วยกับผู้เขียนแน่นอน

อย่างไรก็ตามไหน ๆ ก็พาท่านผู้อ่านมาถึงพระราชวังจันทร์ (ซึ่งชาวบ้านเขาเรียกกันสั้น ๆ ว่า “วังจันทร์”) แล้ว ก็ควรจะได้ทราบถึงเรื่องราวของพระราชวังจันทร์ ตลอดจนการสำรวจค้นพบพอสังเขป ดั้ง

พระราชวังจันทร์สร้างขึ้นครั้งแรกเมื่อใดนั้น ยังหาหลักฐานแน่นอนไม่ได้ นอกจากจะสันนิษฐานเอาว่าคงจะสร้างขึ้นครั้งแรกในสมัยสุโขทัย ในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทยก็อาจเป็นได้ เพราะพระองค์ได้โปรดให้สร้างเมืองพิชฌุโลกขึ้น ต่อมาในสมัยอยุธยา เมื่อครั้งที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จมาประทับยังเมืองพิชฌุโลกถึง ๒๕ ปี ก็คงประทับที่พระราชวังจันทร์นี้ ต่อมาพระมหาธรรมราชา สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ ก็ประทับที่นี่เช่นกัน และเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งยังดำรงพระยศเป็นเจ้าพระยาจักรีนั่น พระองค์ได้ทรงรักษาเมืองพิชฌุโลกจากการ

โจมตีของพม่าไว้ได้เป็นเวลานานนั้น ก็คงประทับอยู่ในพระราชวัง
 นั้นจนกระทั่งชาวเมืองขาดเสบียงอาหารจึงทิ้งเมืองไป จากนั้น
 อแซหวุ่นก็ซึ่งเป็นแม่ทัพพม่าก็ให้ทหารเข้าไปในเมือง และได้เผา
 เมืองพิษณุโลกเสียด้วย พระราชวังจันทน์ก็คงถูกไฟไหม้หมดใน
 คราวนั้น ดังปรากฏข้อความในพระราชพงศาวดารฉบับพระราช-
 หัตถเลขาตอนหนึ่งว่า “. . . ฝ่ายอแซหวุ่นก็แจ้งว่า ทัพไทย
 แหกหนีออกจากเมืองแล้ว ก็ขับพลทหารเข้าในเมือง ให้จุดเพลิง
 เผาบ้านเรือนและอารามใหญ่น้อยทุกตำบล แสงเพลิงสว่างคัง
 กลางวัน . . .”

ถึงแม้พระราชวังจันทน์จะถูกไฟไหม้ในคราวนั้นก็ตาม ก็คง
 ไม่ไหม้หมด คงจะเหลือกำแพงวัง หรือซากอิฐที่เป็นฐานของ
 พระที่นั่งต่าง ๆ บ้างแน่นอน ซึ่งต่อมาเมื่อทางราชการต้องการ
 บริเวณนี้สร้างโรงเรียนก็คงจะรื้อออกเสียหมด

การสำรวจพบพระราชวังจันทน์ สมเด็จพระยา-
 ดำรงราชานุภาพ ได้ทรงกล่าวไว้ในสารัตถ์สมเด็จพระเจ้า
 “. . . ครวงหนึ่งหม่อมฉันขึ้นไปเมืองพิษณุโลก ไปถามหาของ
 โบราณในเมืองนั้น เขาบอกว่ามีวังจันทน์เป็นที่ประทับของ
 พระเจ้าแผ่นดิน แต่โบราณอยู่ทางฝั่งตะวันตก หม่อมฉันไปตรวจ
 ดูก็เห็นจริงดังเขาบอก จึงสั่งให้ถวายนามสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

ทอดพระเนตร (เข้าใจว่าท่านก็ได้เคยเสด็จไปทอดพระเนตรแล้ว) วจันท์นั้นคงสร้างเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จขึ้นไปประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก และเป็นทีประทับของสมเด็จพระนเรศวรเมื่อครองเมืองพิษณุโลก . . .”

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเมืองพิษณุโลกนั้น ก็ได้เสด็จไปทอดพระเนตรพระราชวังจันทน์ ซึ่งปรากฏในข่าวเสด็จพระราชดำเนินเก็บความตามที่ควรกล่าวจากพระราชหัตถเลขา ขอคัดมาลงไว้ตอนหนึ่งดังนี้ “. . . เวลาเย็นเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพระราชวัง ซึ่งตั้งอยู่เหนือพลับพลาประมาณ ๒๐ เส้น วงกำแพงวังโดยรี ๖ เส้น โดยกว้าง ๓ เส้น เป็นกำแพง ๒ ชั้น ชั้นนอกอยู่ข้างจะชำรุดทรุดโทรมมาก เหลือพื้นดินน้อย แต่ชั้นในที่ยังเหลือถึง ๒ คอกเศษ ๓ คอกก็มีที่ในวังนั้นยังมีราก ซึ่งทรงพระราชดำริห์ว่าเป็นพระที่นั่งโดยยาว ๒๒ วา กว้าง ๗ วา มีกำแพงแก้วล้อมรอบห่างพระที่นั่งไปข้างละ ๕ วาโดยรอบ ไม่ได้ล้อมข้อมุขอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ทรงเห็นว่าเห็นจะเป็นหลังยาวเหมือนพระที่นั่งจันทรพิศาลเมืองลพบุรี คู่มือจะเป็นกรุงเก่า . . .

เท่าที่ผู้เขียนคัดข้อความของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาให้ท่าน

ผู้อ่านได้อ่านนั้น ก็ต้องการจะยืนยันหลักฐานให้ท่านผู้อ่านเห็น
 จริงว่า บริเวณโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคมนี้ ก็คือบริเวณพระ-
 ราชวังจันทน์ ซึ่งเมื่อราว ๗๐ ปีล่วงมาแล้ว ยังมีซากกำแพงและ
 พระที่นั่งเหลืออยู่ เข้าใจว่าเมื่อราว ๓๐ ปีล่วงมาแล้ว ทาง
 ราชการได้รื้อซากตึกเก่าออกเพื่อสร้างโรงเรียนพิษณุวิทยายน
 ซึ่งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรม ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นโรงเรียน
 พิษณุโลกพิทยาคมจนถึงปัจจุบัน ซึ่งก็น่าเสียดายอย่างยิ่ง ถ้าทาง
 ราชการจะรักษาซากของกำแพงและพระที่นั่งต่างๆ ไว้ เพื่อให้
 พวกเราได้ชมและศึกษาหาความรู้กันก็จะดีมาก อย่างน้อยก็ได้
 ทราบเมื่อเดินทางไปถึงว่า บริเวณนี้เป็นพระราชวังมาก่อน เมื่อ
 ไม่ได้รักษาไว้เลย เวลาเราไปถึงจะไม่เชื่อว่าบริเวณนี้เป็นพระ-
 ราชวังมาก่อน ที่ผู้เขียนกล่าวว่าพระราชวังจันทน์เหลือแต่ซากก็คง
 ไม่ผิดมิใช่หรือ

ไหนๆ ก็พาท่านผู้อ่านท่องมาถึงพระราชวังจันทน์ในอดี-
 แล้ว ก็ควรจะแวะนมัสการ**พระรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช**
 ซึ่งประดิษฐานอยู่ในศาลเสี้ยก่อน สำหรับพระรูปสมเด็จพระ-
 นเรศวรมหาราชนั้นหล่อด้วยโลหะ เท้าพระองค์จริง ประทับนั่ง
 พระหัตถ์ถือพระสุวรรณภิงคารหลังน้ำประภาศศิธรภาพที่เมือง
 แคร่ง ส่วนศาลนั้นสร้างเป็นศาลาทรงไทยแบบตรีมุข ผนังคอนกรีต

เสริมเหล็กด้วยหินอ่อน ผนังก่ออิฐคือปูน ทั้งพระรูปและศาลนักรมศิลป์การสร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จทรงเปิดเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๐๕ สำหรับศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนี้ เดิมเป็นศาลเทพารักษ์หรือศาลเจ้าพ่อหลักเมืองมาก่อน โดยสร้างเป็นเรือนไม้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ต่อมากรมศิลปากร ได้ปั้นพระรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นแล้วหล่อด้วยปูนปลาสเตอร์ เป็นพระรูปยืนสูงประมาณ ๑.๕๐ เมตร พระหัตถ์ไข่มิ่งพระแสงดาบ แล้วตั้งไว้ในศาลเทพารักษ์นี้ด้วย แต่เปลี่ยนมาเรียกว่า “ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช” และต่อมาเมื่อกรมศิลปากรได้สร้างพระรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและศาลขึ้นใหม่ ศาลเก่าจึงถูกยกไปตั้งไว้ข้างโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม และได้ัญเชิญพระรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไปเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ แต่ปัจจุบันถูกอัญเชิญไปไว้ที่จังหวัดสงขลาเสียแล้ว

เมื่อท่านผู้อ่านได้นมัสการพระรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแล้ว ผู้เขียนก็จะพาไปชมกำแพงเมืองและคูเมืองเก่าเท่าที่เหลืออยู่ ซึ่งมีเหลืออยู่ไม่กี่แห่ง ทั้งๆ ที่ในสมัยโบราณคูเมืองและ

กำแพงเมืองนั้นล้อมรอบเมืองพิษณุโลกทีเดียว เขาจะขุดคูเมืองแล้ว
 ดินที่ขุดขึ้นมากจะกลายเป็นกำแพงเมืองไปในตัว อาจจะใช้อิฐ
 ก่อเพิ่มเติมให้แข็งแรงบ้าง แห่งแรกที่ควรจะแนะนำก่อนคือหลัง
 วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม คือถ้าออกจากพระราชวังจันทร์มาแล้วก็
 มาตามถนนที่ไปครั้งแรกคือถนนที่เสียบริมฝั่งแม่น้ำน่าน เมื่อถึง
 เขิงสะพานนเรศวร ก็เลี้ยวขวาไปตามถนนสายพิษณุโลก-สุโขทัย
 ไม้ไกลมากนักจะพบสี่แยก ซึ่งมีถนนพระร่วงแยกทางขวามือและ
 ซ้ายมือ ถนนพระร่วงนี้แหละ คือกำแพงเมืองด้านตะวันตก
 ซึ่งถูกเกรดดินทำเป็นถนนเสีย จึงดูเสมือนมิใช่กำแพงเมือง ถนนนี้
 ถ้าเลี้ยวขวาก็เข้าไปค่ายทหาร ถ้าเลี้ยวซ้ายก็ผ่านหลังวิทยาลัยครู
 พิบูลสงครามแล้วหักมุมไปออกริมแม่น้ำน่าน สำหรับคูเมืองอยู่ติด
 กับถนนทางด้านตะวันตกนั่นเอง ซึ่งเดิมก็คือแม่น้ำน่าน แต่เมื่อ
 มีการขุดคูภายในเมือง น้ำจากแม่น้ำน่านจึงไหลไปทางคูภายใน
 เมือง จนกว้างใหญ่กลายเป็นแม่น้ำน่านไป ส่วนแม่น้ำน่านเดิมก็
 ดินเขินจนมีสภาพเท่าที่เห็นในปัจจุบัน ถ้าท่านเลี้ยวซ้ายไปตาม
 ถนนพระร่วงทางซ้ายมือ ผ่านหลังวิทยาลัยครูพิบูลสงคราม จะพบ
 คูเมืองหรือแม่น้ำน่านเดิมทางขวามือ ซึ่งดินเขินมาก คูเมืองนี้
 จะไปออกแม่น้ำน่านที่ใต้วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม และถ้าท่านถึง
 สี่แยกจากถนนสายพิษณุโลก-สุโขทัยนั้น แทนที่จะเลี้ยวซ้ายไป

ทางหลังวิทยาลัยครูพิบูลสงคราม ก็อาจจะเลี้ยวขวา ก็จะมีพบคูเมือง
ทางซ้ายมือเช่นกัน แต่คูเมืองแถบนี้จะมีเล็กน้อยเท่านั้น เพราะ
คงถูกถมเสียหมด เพราะเลยเข้าไปก็เป็นค่ายทหาร ซึ่งถูกถมเช่นกัน

จากนั้นก็กลับข้ามสะพานนเรศวรมายังฝั่งตะวันออกของ
แม่น้ำน่าน ถึงเชิงสะพานนเรศวร เลี้ยวขวามาตามถนนพุทธบูชา
แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าถนนบรมไตรโลกนาถ ข้างวัดราชบูรณะไปไม่
ไกลนักก็จะถึงหลังสถานีตำรวจนครเขต ๖ ซึ่งจะมีพบซากกำแพง
เมือง จะสังเกตเห็นอิฐก่อเป็นชั้น ๆ อย่างชัดเจน แต่ที่น่าเสียดายที่
ทางราชการตำรวจได้สร้างเจดีย์บนกำแพงเมืองนี้ สำหรับกำแพง
เมืองตรงนี้ จะตรงกับกำแพงเมืองฝั่งตรงข้ามที่ใต้วิทยาลัยครู-
พิบูลสงครามพอดีทีเดียว จากนั้นก็เลี้ยวออกไปตามถนนมหา-
ธรรมราชาทางซ้ายมือ ถึงถนนเอกาทศรถก็เลี้ยวซ้ายไปตามถนน
เอกาทศรถ กล่าวกันว่าถนนเอกาทศรถบางตอนก็คือกำแพงเมือง
นั่นเอง เมื่อไปตามถนนสายนี้ผ่านหลังวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
ไปแล้ว ไม่ไกลนักจะพบถนนแยกทางซ้ายมือไปยังวัดน้อย ซึ่ง
เป็นวัดร้างอยู่ริมแม่น้ำน่าน ก็จะมีพบซากกำแพงเมือง และคูเมือง
ที่ดินเขินมากในบริเวณใกล้ ๆ กับวัดน้อยอีกเล็กน้อย จากนั้น
ก็กลับออกมาไปตามถนนเอกาทศรถอีก จนถึงถนนแยกเข้าวัด
โพธิญาณทางซ้ายมือ ที่ข้างวัดโพธิญาณนี้เองจะพบกำแพงเมือง

ที่เหลืออยู่มากพอสมควร และยังมีซากอิฐก่อให้มองเห็นบางตอน อีกด้วย กำแพงเมืองตอนหนึ่งทางวัดตัดเจาะเป็นถนนเข้าวัด และ อีกตอนหนึ่งอยู่ริมแม่น้ำ่าน ถูกน้ำกัดเซาะจนพังลงน้ำไปมาก ต่อมาแล้ว คูเมืองและกำแพงเมืองที่ล้อมรอบเมืองพิษณุโลกสอง ผังแม่น้ำ่านในปัจจุบันนี้ ถ้าคำนวณแล้ว จะมีความยาวประมาณ ๒๔๐๐ เมตร (จากเหนือไปใต้) และกว้างประมาณ ๖๐๐ เมตร สำหรับบ้อมและประตูไม่มีเหลือซากไว้เลย เหลือแต่ชื่อที่มีผู้เล่า ให้ฟังและจากบันทึกต่าง ๆ ซึ่งมี *ประตุมอญ* อยู่เหนือวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ *ประตูผี* อยู่ทางตะวันออกของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ *ประตูจีน* อยู่ทางตะวันออกของวัดน้อย และ *ประตูทวาย* อยู่ใกล้ซาก กำแพงเมืองข้างกองบังคับการตำรวจภูธรเขต ๖ ทั้งหมดนี้เหลือ แต่ชื่ออย่าไปหาเลย

ความจริงบ้อมและประตูซึ่งในปัจจุบันนี้ ได้ยินแต่ชื่ออัน เมื่อราว ๗๐ ปีเศษล่วงมาแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายเหตุระยะทางไปพิษณุโลก เกี่ยวกับบ้อมและประตู ดังนี้

“... และเมื่อกลับมา แวะเลียบกำแพงเมืองไป เพื่อดู กำแพงบ้อมและประตู ได้เห็นบ้อมริมน้ำแห่งหนึ่งไม่เห็นอะไร เป็นแต่ที่กลม ๆ แล้วผ่านประตู ไปแห่งหนึ่งเห็นเป็นช่อง ไม่มีซุ้ม

รกเข้าไม่ได้ พระยาเทพว่า *ประตุทวย* แลพระยาเทพอธิบาย
 รูปเมืองให้ฟังดังที่เขียนแผนที่ไว้^๕ ตามที่บอกเล่าประกอบกับที่
 ได้เห็นด้วยตา ดูแผนที่กรมแผนที่บ้าง ที่เส้นแดงเป็นทางที่ได้เดิน
 ช่องประตุทวยเข้าไม่ได้ ต้องเลยไปหน่อยเข้าทางกำแพงพัง เลย
 เดินตามถนนสายกลาง เลี้ยวเวะไปข้างขวาเห็นวัดวัดหนึ่งพระยา-
 เทพว่าเรียกวัดใหม่ . . .”

และอีกตอนหนึ่งทรงกล่าวถึงประตุผีไว้ว่า

“ . . . ออกจากวัดนางพญา ขึ้นม้าไปดู *ประตุผี* ประตุนี้
 ก็เป็นแต่ช่องอยู่เท่านั้น เห็นไม่ได้ว่ารูประตุเป็นอย่างไร ออกไป
 นอกประตุแล้วกลับทางเก่า เวะวัดมหาธาตุ . . .”

สำหรับประตุผี^๕ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
 เกลาเจ้าอยู่หัว เสด็จเมืองพิษณุโลก ก็ได้เสด็จถึงประตุผีเช่นกัน
 ดังข้อความที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระองค์ตอนหนึ่ง
 ดัง^๕

“ . . . ลงเรือข้ามฟากไปขึ้นที่ท่าวัดมหาธาตุ แล้วเดินไป
 ตามถนนริมน้ำไปเข้าวัดนางพระยา เดินไปตามริมคูหรือสระรอบ
 วัดมหาธาตุ ไปจนถึงที่สุดถนนอันเป็นถนนเดิม ปูด้วยอิฐลายสอง
 ตรงประตุซึ่งเรียกกันว่า *ประตุผี* เพราะเป็นทางที่มีสะพานข้ามคู
 เมืองพาศพไปเผาทางนั้นด้วย ในเมืองห้ามไม่ให้เผา ลักษณะ

เหมือนกับประตูผีเมืองลพบุรี ตัวประตูยังอยู่แต่ไม่มีทับหลัง
 เสิงเทินยังอยู่สูง มี**บ่อม**ริมประตูอย่างเดียวกันกับเมืองลพบุรี
 เพราะทำครั่งเดียวกัน . . .”

เท่าที่ผู้เขียนคัดลอกพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และข้อความในจดหมายเหตุของ
 สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มาให้ท่านผู้อ่านได้อ่าน
 ก็ต้องการจะยืนยันว่า บ่อมและประตูต่างๆ ในเมืองพิษณุโลก
 แต่เดิมนั้นมีอยู่จริง แต่ปัจจุบันมีเหลืออยู่แต่ชื่อเท่านั้นและต่อไป
 ในอนาคตชื่อก็อาจจะไม่เหลืออยู่ก็ได้ ถ้าเราไม่รักษากันไว้